

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าว ถือเป็นพืชอาหารที่สำคัญของคนไทย คนในเอเชีย และคนทั่วโลก ภูมิภาคเอเชียเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวที่สำคัญของโลก มีผลผลิตคิดเป็นสัดส่วนประมาณ 90% ของผลผลิตทั้งหมดของโลก ซึ่งการผลิตข้าวของหลายประเทศเน้นผลิตเพื่อการบริโภคภายในประเทศเป็นหลัก โดยเฉพาะจีน (ผู้บริโภครายใหญ่ที่สุดของโลก) อินเดีย และอินโดนีเซีย โดยประเทศผู้ส่งออกหลัก (ข้อมูลปี 2558) คือ ไทย สัดส่วนการส่งออกประมาณ 24% ของปริมาณการส่งออกข้าวทั่วโลก ตามด้วยอินเดีย 22% และเวียดนาม 17%

ปัจจุบันไทยมีพื้นที่นาข้าวประมาณ 62 ล้านไร่ทั่วประเทศ ให้ผลผลิตข้าวเปลือก 31 ล้านตันต่อปี (หรือ 20.5 ล้านตันข้าวสาร) การปลูกข้าวของไทยเน้นพึ่งน้ำฝน มีช่วงเวลาเพาะปลูกในเดือน ก.ค.- ก.ย. ของทุกปี ซึ่งเรียกว่า “ข้าวนาปี” มีผลผลิตประมาณ 85% ของผลผลิตรวม และอีก 15% เป็นข้าวที่ปลูกนอกฤดูเพาะปลูกซึ่งอาศัยน้ำจากระบบชลประทาน ซึ่งเรียกว่า “นาปรัง”

ไทยมีผลผลิตข้าวเกินความต้องการบริโภคค่อนข้างมาก เนื่องจากการขยายพื้นที่ปลูกและการพัฒนาพันธุ์ข้าวมาอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ความต้องการบริโภคข้าวของตลาดในประเทศมีเพียงปีละ 10-12 ล้านตันข้าวสาร

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงให้ความสำคัญกับการปลูกข้าวเป็นอย่างมาก ทรงมีพระราชดำริความตอนหนึ่งว่า

“...ข้าวต้องปลูกเพราะอีก 20 ปี ประชากรอาจจะ 80 ล้านคน ข้าวจะไม่พอ ถ้าลดการปลูกข้าวไปเรื่อย ๆ ข้าวจะไม่พอ เราจะต้องซื้อข้าวจากต่างประเทศ เรื่องอะไรประชาชนคนไทยไม่ยอม คนไทยนี้ต้องมีข้าว แม้ข้าวที่ปลูกในเมืองไทยจะสู้ข้าวที่ปลูกในต่างประเทศไม่ได้ เราก็ต้องปลูก...”

พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช
เมื่อเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรโครงการโคกทูแคว จังหวัดนครราชสีมา

จากพระราชดำรัสดังกล่าว แสดงให้เห็นสายพระเนตรอันยาวไกลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีความความห่วงใยพสกนิกรของท่าน โดยเฉพาะเกษตรกรที่ประกอบอาชีพทำนาที่มีอยู่ทุกพื้นที่ทั่วประเทศ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า แม้สถานการณ์การผลิตของโลกจะเปลี่ยนแปลงไปมากเท่าใดก็ตาม การปลูกข้าวจะเกี่ยวข้องกับประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยทั้งในแง่ของการผลิต การบริโภค ข้าวจึงเปรียบเสมือนชีวิตจิตใจ และเป็นศูนย์รวมความเชื่อขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตอันดีงามของประเทศไทย และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง พระองค์ทรงคาดคะเนไว้ว่า ในอนาคตจะเกิดการขาดแคลนพืชอาหาร เช่น ข้าว ธัญพืช เนื่องจากประชากรของโลกมีแนวโน้มที่จะเพิ่มมากขึ้น ทำให้ปริมาณอาหารที่เลี้ยงประชากรโลกมีไม่เพียงพอ โดยประชากรครึ่งหนึ่งของโลกมีการบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก

ข้าวเป็นสินค้าเกษตรหลักที่สำคัญของประเทศ โดยเป็นอาหารหลักของคนในชาติ การที่จะปลูกข้าวให้ได้ผลดีมีปัจจัยหลายอย่าง ทั้งคุณภาพของดิน ปริมาณน้ำ และเทคโนโลยี แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ เมล็ดพันธุ์ที่ดีที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ให้ผลผลิตเฉลี่ยสูง ด้านทนต่อโรค และแมลงศัตรูพืช ทำให้ได้เมล็ดข้าวเปลือกที่มีคุณภาพดีตรงกับความต้องการของตลาด ปัญหาที่พบในปัจจุบันคือ การขาดแคลนเมล็ดพันธุ์คุณภาพดี (seed) ที่มีคุณภาพ ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะมีชนิดพันธุ์ (variety) ที่ดีใช้แล้วก็ตาม เพราะชาวนาจะใช้เมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ใช้เองต่อเนื่องกันหลายปี ทำให้เมล็ดพันธุ์ที่ได้ไม่มีความบริสุทธิ์ ในปัจจุบันการผลิตเมล็ดพันธุ์โดย “ศูนย์เมล็ดพันธุ์ข้าว” ของกรมการข้าวยังไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการเมล็ดพันธุ์ข้าวของชาวนาได้ทั้งหมด เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว กรมการข้าวจึงได้ดำเนินการจัดตั้ง “ศูนย์ข้าวชุมชน” ขึ้น โดยมีแนวคิดที่จะให้ชาวนาที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน รวมกลุ่มกันผลิตเมล็ดพันธุ์จำหน่ายในชุมชนหรือจำหน่ายทั่วไป นอกจากจะเป็นการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์คุณภาพดีแล้ว ชาวนาผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์ยังจะมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์แทนการจำหน่ายในรูปแบบของข้าวเปลือกตามปกติ

กรมการข้าวและกรมส่งเสริมการเกษตร ได้ร่วมกันดำเนินการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 จนถึงปัจจุบัน พ.ศ. 2559 มีศูนย์ข้าวชุมชนที่ยังมีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จำนวน 2,300 ศูนย์ ในพื้นที่ 63 จังหวัดทั่วประเทศ มีการผลิตเมล็ดพันธุ์ประมาณ 100,000 ตัน แต่ยังมีปริมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวนา ซึ่งตามยุทธศาสตร์การผลิตและการกระจายเมล็ดพันธุ์ มีเป้าหมายจะดำเนินการให้ถึง 4,000 แห่ง จำนวน 200,000 ตัน (คู่มือโครงการสร้างความเข้มแข็งศูนย์ข้าวชุมชนและเครือข่าย ปี 2560, น.1)

จังหวัดกาญจนบุรีมีพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด 3.03 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 24.9 ของพื้นที่ทั้งหมด มีพื้นที่นาปี 384,438 ไร่ นาปรัง 11,830 ไร่ (สำนักงานเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี

,2559) ปัญหาหลักของการผลิตข้าว คือ เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ไม่มีคุณภาพ ไม่มีความบริสุทธิ์ ทำให้ผลผลิตตกต่ำ อีกทั้งเกษตรกรยังไม่ตระหนักถึงการใช้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพได้มาตรฐานตามหลักวิชาการ มีการเก็บเมล็ดพันธุ์เดิมไว้ใช้เพาะปลูกในฤดูกาลถัดไป (สำนักวิจัยและพัฒนาข้าว กรมการข้าว <http://www.brrd.in.th/> ค้นคืน วันที่ 10 เม.ย.60) หากมีการส่งเสริมให้องค์ความรู้ด้านการใช้เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ จะทำให้สามารถเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้แก่เกษตรกร โดยศูนย์ข้าวชุมชนเป็นกลไกหนึ่งในการพัฒนาเกษตรกรให้มีความสามารถด้านการผลิต การตลาด การถ่ายทอดเทคโนโลยีสมัยใหม่ในยุค Thailand 4.0สู่เกษตรกรด้วยตนเอง เพื่อนำไปสู่การเป็นชาวนามืออาชีพอย่างแท้จริง รวมถึงมีการสร้างเครือข่ายขององค์กรที่มีความเข้มแข็ง ให้สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพตามหลักวิชาการ จำหน่ายให้เกษตรกรอย่างเพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร การที่จะพัฒนาให้ศูนย์ข้าวชุมชนเป็นกลไกในการพัฒนาเกษตรกรนั้น จะต้องมีการศึกษาศักยภาพและการพัฒนาของศูนย์ข้าวชุมชน ให้สามารถผลิตและกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพสู่ชาวนาอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง เป็นการพัฒนาองค์กรเกษตรกรให้มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน

สำหรับจังหวัดกาญจนบุรี มีศูนย์ข้าวชุมชนจัดตั้งตั้งแต่ปี 2543 จนถึงปัจจุบันปี 2559 มีจำนวน 22 ศูนย์ และมีศูนย์ข้าวชุมชนที่ดำเนินการต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน 3 ศูนย์ มีจำนวนสมาชิก 202 ราย แต่การดำเนินการของศูนย์ข้าวชุมชนยังมีความปัญหาในการดำเนินการหลายด้าน เนื่องจากศูนย์ข้าวชุมชนแต่ละศูนย์จะดำเนินการแบบต่างคนต่างทำ ไม่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การตลาด การคัดเมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์ต่างๆ ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ มีการติดต่อกับศูนย์อื่นบ้างแต่ยังไม่เป็นรูปแบบเครือข่ายที่เป็นระบบครบวงจร ศูนย์ข้าวชุมชนบางศูนย์สามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ได้น้อยทำให้ไม่เพียงพอต่อความต้องการ บางศูนย์จำหน่ายหมดและหยุดทำกิจกรรม ทำให้การดำเนินการไม่ต่อเนื่อง อีกทั้งยังไม่มีการศึกษาอย่างชัดเจนว่า แนวทางการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี เป็นอย่างไร จึงจำเป็นต้องศึกษาเพื่อจะได้นำผลการวิจัยไปใช้ในการวางแผนและส่งเสริมการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี ให้สามารถดำเนินการผลิตเมล็ดพันธุ์และสามารถกระจายพันธุ์ได้ดีสู่ชาวนาในชุมชนได้ทั่วถึง และเป็นการพัฒนาเครือข่ายองค์กรเกษตรกรให้มีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนภายใต้ศูนย์ข้าวชุมชนต่อไป (สำนักงานเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี,2559)

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อศึกษาสภาพสังคมเศรษฐกิจและของสมาชิกศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี

2.2 เพื่อศึกษาสภาพการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวของสมาชิกศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี

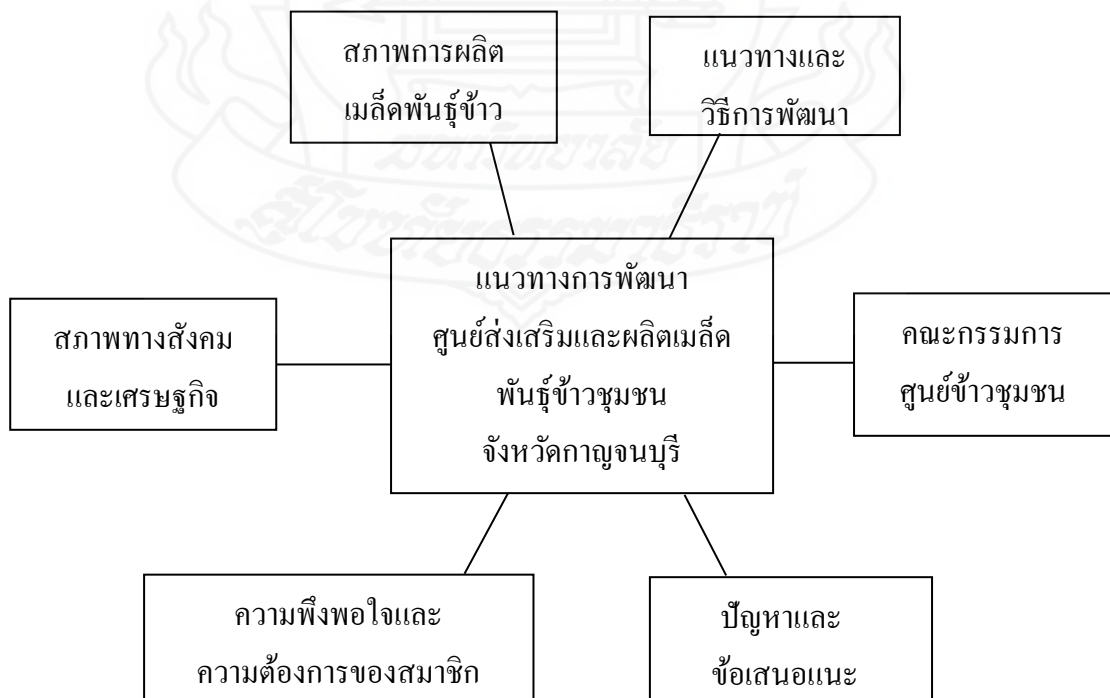
2.3 เพื่อศึกษาความพึงพอใจ และความต้องการของสมาชิกต่อการดำเนินการของศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี

2.4 เพื่อศึกษาปัญหาและข้อเสนอแนะในการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี

2.5 เพื่อหาแนวทางและวิธีการการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี

3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี” ผู้วิจัยได้ ศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมากำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังแสดง ในภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

4. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

4.1 ขอบเขตเชิงพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้ทำการศึกษาศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 3 กลุ่ม คือ ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลคอนเจดีย์ ศูนย์ข้าวชุมชนตำบลท่ามะขาม และศูนย์ข้าวชุมชนตำบลตำบลแสนตอ

4.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้ศึกษาสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี ในเรื่อง สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์ข้าวชุมชน แนวทางในการพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน ปัญหาและข้อเสนอแนะของศูนย์ข้าวชุมชน

4.3 ขอบเขตเชิงเวลา การวิจัยครั้งนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลของศูนย์ข้าวชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี ตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนพฤษภาคม 2560

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

5.1 ศูนย์ข้าวชุมชน หมายถึง ศูนย์ข้าวในจังหวัดกาญจนบุรี ที่มีการส่งเสริมการผลิตและการกระจายเมล็ดพันธุ์ข้าวในชุมชน

5.2 คณะกรรมการศูนย์ข้าวชุมชน หมายถึง เกษตรกรที่เป็นสมาชิกของศูนย์ข้าวชุมชนและได้รับการคัดเลือกจากสมาชิกศูนย์ข้าวชุมชน คณะกรรมการศูนย์ข้าวชุมชนประกอบด้วยกรรมการ 5-7 คน ได้แก่ ประธาน รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ กรรมการ 1-2 คน

5.3 การดำเนินการของศูนย์ข้าวชุมชน หมายถึง การดำเนินการของคณะกรรมการฯ ศูนย์ข้าวชุมชน ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ได้แก่ การซื้อและจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ การอบรมถ่ายทอดความรู้ การจัดหาปัจจัยการผลิต การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร และกองทุนกู้ยืม

5.4 ความพึงพอใจต่อการดำเนินการ หมายถึง ความรู้สึกที่เป็นการยอมรับ ความรู้สึกชอบ ความรู้สึกที่ยินดีกับการปฏิบัติงาน ทั้งการให้บริการและการรับบริการในการดำเนินการของคณะกรรมการฯ ศูนย์ข้าวชุมชน ในกิจกรรมด้านต่าง ๆ ได้แก่ การซื้อและจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ การอบรมถ่ายทอดความรู้ การจัดหาปัจจัยการผลิต การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสาร และกองทุนกู้ยืม

5.5 แนวทางและวิธีการพัฒนา หมายถึง การกระทำ/การปฏิบัติที่มีผลให้การดำเนินการของศูนย์ข้าวชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น เดิมโต และก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 เป็นแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินการและการวางแผนพัฒนางานของคณะกรรมการศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี

6.2 เป็นแนวทางพัฒนาให้เป็นชุมชนต้นแบบในการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เป็นศูนย์การเรียนรู้ในการส่งเสริมเผยแพร่ และขยายผลสู่เครือข่ายเกษตรกร

6.3 เป็นแนวทางในการวางแผนและส่งเสริมการดำเนินการของศูนย์ข้าวชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ

6.4 เป็นแนวทางในการวางแผนการปฏิบัติงานของสำนักงานเกษตรจังหวัดกาญจนบุรี และกรมการข้าว ด้านการส่งเสริมและพัฒนาศูนย์ข้าวชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี

